

Снежана Алтман

НИ ЗЛОЧИН, НИ КАЗНА

Београд, 2010
ДЕРЕТА

Убио сам човека.

Младог. Био је скоро дечак.

Тешко ми је да живим с тим, а живим, ево, већ годинама. Колико је прошло од тада? Пет? Више. Преко шест година. Неко би рекао: довољно времена за заборав. Могуће да је тако, али мени није довољно. И ја видим да заборава неће ни бити. Никада. Нисам више исти човек, нити ћу икада више бити исти. Све чешће питам самога себе да ли сам уопште човек. Јер, већ годинама живим у својој самоћи као испосник правог живота, као заробљеник једног несрећног тренутка. А тај живот, такав какав јесте, ја не могу да волим.

Мада признајем, постоје и они тренуци у којима умет да уживам. Ретки, усамљени тренуци диригованих враћања у прошлост, у којима сећање усмеравам на онај период живота када сам трошио срећу и не препознајући је. Нажалост, тај живот има свој почетак и свој крај. И његов крај јесте смрт, али не моја.

Много је више оних тренутака у којима ме сећање суноврати у дане којих не желим да се сећам, и тада, по ко зна који пут, поново пролазим кроз онај делић времена, онај кратак трен одузет од вечности, када је његово срце престало да куца јер сам га ја зауставио својим метком. Био је само безимени, голобради младић. Случајни пролазник кроз мој живот.

А само неколико дана раније, ја сам био тридесетдеветогодишњи послован човек, успешан власник малог предузећа, без мрље на својој каријери, без мрље у свом животу, без непријатеља. Муж. Отац. Окруживали су ме само породица и пријатељи. Пријатеља више немам. Отерао сам их својом изненадном особеношћу. Постао сам огорчен на све што се може назвати срећом. Око мене се као зараза шири непријатељско осећање, нека снажна, скоро раздирућа нетрпељивост према људима који нису прошли кроз пакао који је мене задесио, према онима који нису морали да постану убице као ја. И мада нико не зна, ја ипак видим да многи слуте. Слути и Маја, моја жена. Моја кћерка Ива, на срећу не. Али, о томе се више не говори. У почетку је Маја покушавала да дође до истине. Безуспешно. Њена су се питања и речи одбијале од мене као од хладног зида. И тако данима, месецима, годинама, у недоглед. Док коначно није схватила сав бесмисао тих њених дугих, мучних монолога, у којима се почетак и крај нису много разликовали. Ту где је разговор почињао, ту се и завршавао.

На свом почетку. Или крају. Свеједно. А почињало је исто, сваки пут.

– Саша, видим да се нешто догодило тамо... Видим промену. Ниси као пре. Али, не могу да разумем да мени нећеш да кажеш. Зам да си видео свашта. Знам и да си морао да пуцаш. Знам да си можда морао и да убијеш...

Био сам очајан. Убити. Како је то тешка реч. А учињено дело је још теже. Како јој рећи, мислио сам. Како јој признати да сам убио, и да сам својој жртви, оном истом руком која је повукла ороз, склопио очи. Каква иронија.

Мислим да је у дубини душе страховала од истине. Јер, слутила ју је, видео сам то. А ја данас знам да сам добро учинио што сам јој ту истину ускратио. Сумња је једно, а спознаја нешто сасвим друго. Сумња је неизвесност која оставља могућност другачије истине, али спознаја је коначна и трајна. И углавном болна. А све док не спозна, за Мају нећу бити убица, ни за Иву. Ни за кога. То би ме убило, мада и овако нисам више потпун као човек. Жигосан сам оним празним погледом мртвог младића, погледом закопаним у плаветнило пролећног неба, на коме, за чудо, тог тренутка није било ниједног облака. Ниједног авиона. Нити птице. Није било ничега. Само плаво. Као његове очи.

Муче ме снови у којима ме он походи. А то ради често. Дође и ћути. Не говори ништа. Само ме гледа дрско, скоро подсмешљиво, као да је он убио мене, а не ја њега. Понекад поверујем да је управо тако. Умирем лагано. Полако

ме убија његова смрт. Убија ме моје дело. Моје недело. На грудима му зјапи велика рана, од мог рафала. Из ње лије крв. Иста као моја, помислим у том часу, у том сну, црвена, густа. И ја бих тако крварио да је обрнуто. Али, није. Није обрнуто. То је његова крв, а не моја.

Мучило ме је годинама што му не знам име. Имао сам жељу да то знам, да знам како се звао човек коме сам ја ископао гроб. Како је и могао да се зове, размишљао бих, него исто као и сви они? Фехми, Беким, Рамиз, Ибрахим, Агим, Хашим, Фарук... Данас знам како се зове. А ето, данас ме мучи управо то што му знам име. Носио је маскирну униформу, на њој амблем. Црни орао на црвеној подлози. УЧК. Само сам то видео пре него што сам испалио рафал. То, и његов запањен поглед. Не могу да престанем да размишљам о животу који сам ја прекинуо.

– Еј, човече, ниси нормалан – викнуо је Бранко када је видео да сам му притрчао и клекнуо изнад њега. – Нема куће у овом селу коју су заобишли. Шта је било живо, убили су. А ти плачеш над мртвим Шиптаром. Је л’ има пушку? Има. Па шта хоћеш више? Да ниси ти њега, он би тебе. Ало, брате, чујеш ти мене? ‘Ајде, узимај оружје и крећи.

Устао сам са земље. Нисам хтео да узмем своје оружје.

Бранко се ту нашао на исти начин као и ја. Али, све то му је некако ишло боље него мени. Схватио је на време ко је ко у том паклу и зашто је он уопште ту, у том рату. Ја нисам могао да схватим.

– Слушај, пријатељу, немој да ме стављаш у незгодну ситуацију. Узми пушку и крени. Ако имаш неки проблем, решиће га мајор. ‘Ајде, послушај ме.

Говорио је сада нешто мирније. Као са дететом. То ми је засметало. Понизило ме је.

– Немој тако да разговараш са мном! – одбрусио сам му. У том тренутку смо се гледали као непријатељи. – Убио сам човека. Младића. Не знам какав је био, али знам да сам му мајку завио у црно. И оца. И не значи ми много ако и знам да је он или његов отац завио у црно неке друге жене, наше мајке и сестре. – Осећао сам како ми глас дрхти. И вилица. Стиснуо сам зубе. – Бранко, нисам ни слутио да ћу се овако осећати. Да сам знао, никад не бих пушку узео у руке. Прао бих судове, као што сам радио у војсци.

Окренуо сам се још једном. Младић је гледао у небо. Склопио сам му очи. Да не гледају оно што више нису могле да виде.

– ‘Ајде, брате, одлепио си – Бранко је подигао са земље моје оружје и кренули смо. Око нас је владала нека чудна тишина, једна од оних које слуте. А ја сам у тој природној тишини која ме је окруживала изненада помислио на жену и кћерку. Биле су на сигурном. У Будимпешти. Када се поново будемо састали, мислио сам тада, Маја ће схватити шта се десило. Одмах. Она ме познаје. Како ће живети са мном, са човеком који је убио другог човека? У самоодбрани, говорио сам себи, бранећи се тако. У самоодбрани? Није било у самоодбрани, младић је подигао

руку у којој је држао оружје. Ја сам пуцао, а нисам морао. Мој живот није био угрожен. Зато и јесам убица, зато што није било у самоодбрани. Пуцао сам зато што сам ја тако хтео. Пуцао и убио. Али, био је рат. Да, био је рат, а да ли је то уопште битно? Убио сам човека. Својом вољом. Намерно. Нисам више био исти. Никада више нећу бити исти.

Звоно ме је пробудило онога дана. Пред вратима су стајала два непозната мушкарца одевена у цивилна одела, и ја сам се врло непријатно изненадио када ми је један од њих уручио позив за мобилизацију. Помислио сам да је нека грешка, јер Београд нису мобилисали. Врање, Ниш, Куршумлију, Краљево, Крагујевац... јесу, али Београд не. Видим на позиву моје име и презиме. Потпишем. У војсци сам био конобар и помислих како им вероватно треба кувар, па су неком случајном грешком позвали мене. Јер, конобар им свакако није био потребан.

Спремао сам се полако. Тада сам већ помало наслухивао шта би могло да се изроди из свега, и где ће ме, највероватније, тај позив одвести. У војном одсеку се испоставило да је заиста у питању грешка. Али, за мене је већ било касно. Официр, који је седео за својим великим столом, једним од оних раритета још из далеког времена када сам ја био војник, подсмешљиво је рекао:

– Нема смисла да те враћамо, сада кад си се већ психички припремио. А још ако знаш да куваш... – гласно се насмејао својој опасности. Било је више него очигледно да је брка у униформи мислио да је опаска духовита. Ја сам ћутао. Мој израз лица је говорио све. Није било места смеху.

Силазио сам низ степенице када се зачуло оно учестало злокобно завијање сирене. И у мојој глави се укључио аларм. Узалудно. Било је превише касно за било шта. Снажан утисак свег тог бесмисла којим сам био окружен увукао ми се у срце. Плашио сам се да бесмисао не потраје довољно дуго. Довољно да се догоди трагедија. Изашао сам на улицу. Улична врева је била уобичајена, као да се ништа не дешава. Чудан смо ми народ, мислио сам док сам улазио у такси, питајући се да ли је то храброст или можда оно друго. Оно што се назива лудошћу. Или, пре, лудилом. Пред Бранковим мостом сам одлучио да изађем и да га препешачим. А зашто сам тако одлучио, то се нисам ни питао. Ваљда сам изазивао судбину. Ноћу су се на том мосту тискале гомиле људи који су веровали да га својим телима бране од пројектила и разарања. Било је ту и деце, која нису могла да бирају да ли желе да буду живе мете или не, јер о томе су нажалост одлучивали њихови родитељи. Ја нисам мислио да тако треба.

Сунце је било у зениту. Испод мене се протегла Сава. Мирна и спокојна. Напуштена од бродова и шлепера. Напуштена од малих рибарских чамаца и брзих глисера. Напуштена од свих, осим од својих обала. Стигао сам негде до

средине када се из далека зачуо пригушени, злослутни звиждук. Сваког тренутка је постајао све гласнији, док се није претворио у резак, оштар звук, налик на фијук бича. Ракета је ударила близу, мост се заљуљао, измицао ми је испод ногу. Држао сам се чврсто за његову металну ограду док ме је снажан ваздушни талас чупао и силом одвајао од ње. Издржао сам. Када сам коначно подигао главу, видео сам како се погођени солитер на Ушћу полако претвара у буктињу. Шта помислити у часу када ти се пред очима полако гаси свака нада да стреле које одапиње тај *анђео* неће бити убојите, када ти се гаси нада да је то само нека необична игра коју не можеш да разумеш. Јер, ја нисам могао да је разумем. Нити ико нормалан. Да, моја се нада гасила, и од ње су остале још само слабе варнице, као мале искре. Успео сам тада да их поново сакупим на гомилу и претворим у сопствени пламен, који ће ме одржавати још неко кратко време. Било је то три дана пре него што сам пуцао. И убио. А тада се угасила и последња њена искра.

Тога дана сам кући стигао преуморан. Од свега. Од пешачења најмање. Уморило ме је размишљање о ономе шта ме чека тамо где сам морао да кренем, а и вратила се она тиха патња која је тињала у мени још од првог дана те бесмислене агресије којом се свет поносио. Патња коју изазива људска немоћ. А ми смо били немоћни. И видео сам тада колико сам и ја немоћан, видео сам да сам само мала, неважна карика у том дугачком ланцу већ помало деморалисане војске која се борила против непријатеља кога није

могла чак ни да види. Неволјно сам потражио свој одавно задужени војнички ранац. Био ми је неопходан. А тражећи њега, наишао сам на прошлост. Тада нисам знао да се у њој сакрио и део моје будућности. Данас знам. Трагање за ранцем ме је довело до једне омање кутије с фотографијама. И неколико албума. Сео сам на под и почео да их разгледам. Сви албуми су били уредно, хронолошки испуњени сликама. Са већине су ме гледале Маја и Ива. Претрчавао сам погледом преко дочека Нових година, летовања, зимовања, тек рођене Иве, нашег венчања, враћајући се тако све даље у прошлост. А она далека, само моја прошлост, из времена пре него што су њих две, прво једна, па онда и друга, ушле у мој живот, била је смештена у малу картонску кутију. Тих фотографија није било много. Детињство, школски дани, екскурзије, брат и ја, родитељи, другови, неке бивше љубави. И тако сам наишао на слике из војске. Купари, 1980. године. А на слици она стара, велика Југославија – у малом. Винко – Хрват из Приједора, Љупчо – Македонац из Скопља, Балша – Црногорац из Даниловграда, Рамиз – Албанац из Призрена, и ја, Александар – Србин из Београда. Војници – конобари у хотелу *Пелећин*. Дуго сам веровао да је то најгори период мог живота, али како је време пролазило, осмех ми се навлачио на лице увек када бих се сетио тих дана, а тек много година касније, како се рат захуктавао, пред мојим очима све чешће су промицала њихова далека лица. А мислио сам да су већ заборављена. И док сам разгледао фотографије тога дана, сустигла су

ме сећања. Винко је већ прошао кроз рат, а Рамиз је тек сада у њему, мислио сам. Да ли ме се икада сете, да ли ме мрзе због моје српске крви, да ли би пуцали у мене да смо се неким пу-ким случајем срели преко нишана, да ли бих ја пуцао у њих, да ли су уопште живи, или им мајке обилазе гробове... Мучила ме је она велика истина да је свет довољно мали и да би већ сутра могао да наиђем на Рамиза, и да ћу можда мора-ти да пуцам у њега. Или он у мене. Смејао се с оне фотогра-фије. Скоро да сам могао да се сетим тренутка када је слика на-стала. Било је то онога дана када је коначно научио да плива. Ја сам га научио. Поверио ми се неколико дана раније.

– Ма не зезај, Рамизе. Немогуће – гледао сам га с не-верицом. Да ли си ти икада пре био на мору?

Ћутао је, а ја сам почео да се смејем. Данас се не бих подсмевао, али тада јесам. – А на базену? – настављао сам скоро сурово. – Па ваљда у том твом Призрену постоји неки базен или река. Која река протиче кроз твој град? Бистри-ца? Мора да није довољно дубока, па зато не можеш да за-пливаш... иначе би ти сигурно пливао кô рибица. – Коли-ко сам само заједљивости просуо у тих неколико кратких реченица. Данас не бих.

– Да сам знао да си такав, не бих ти ни рекао. Забора-ви. Не треба ми твоја помоћ – био је љут. – Сам ћу – додао је одлазећи.

Потражио сам га између ручка и вечере тога дана. Гризло ме је што сам му се подсмевао. Није га било. Ни у спаваоници. Ни на каменитој, поплочаној обали испод

хотела, где смо обично седели по подне. Био сам одлучан да га пронађем. Чак и да се извиним. Пронашао сам га на пустој плажи између Купара и Сребреног. Била је средина маја. Поподневно сунце се спустило и гледало на Цавтат, а мала, увучена обала на којој је седео Рамиз нашла се у дубоком хладу. Продувавао је неки непријатан ветар и ја сам осетио језу док сам се спуштао степеницама. Видео сам га баш у тренутку када је устао и кренуо ка води. Потрчао сам, али је он већ до паса ушао у море и одједном пропао. Нестао с површине. Трчао сам преко камења, молећи се да стигнем на време. Млатарао је рукама и ударао њима по води, а ја сам викао из свег гласа његово име не би ли ме некако чуо и схватио да сам ту и да ћу му помоћи. Можда ме је чуо. И издржао је. Када сам га извукао, очи су му биле црвене, скоро кржаве. Стезао ми је руку не скрећући поглед. Мрмљао је нешто неразговорно и ја сам схватио да говори својим језиком. Никада га пре нисам чуо да говори албански. Сећам се и данас тих речи.

– Ју фаљемндерит... ју фаљемндерит... – понављао је, не испуштајући моју руку.

– У реду је... добро си. Све је у реду – говорио сам испрекидано. Био сам уморан и уплашен.

– Ју фаљемндерит ... – поновио је опет. Ја сам успео да се насмејем.

– Шта ти то значи? Причај српски да те цео свет разуме – рекао сам док сам се спуштао поред њега. Легао сам. Камење ме је жуљало и ја сам чуо како тихо каже: – Хвала.

Задихан, наставио сам да га пецкам. Нисам умео другачије с њим. Чак ни тада.

– Шта ти мени – хвала? Спасим ти живот, а ти – хвала. Мислиш да је то довољно?

У мом гласу се назирала шала, а из његовог је избијала озбиљност.

– Дугујем ти живот.

Те речи су ме уплашиле. Изговорене на његов начин, деловале су застрашујуће. Није ми више било стало до његове захвалности. Није ми уопште било стало до његове захвалности и нисам желео да ми ишта дугује, а посебно не свој живот. Остао сам да лежим на леђима, загледан у Орјен.

– Не дугујеш ми ништа. – Сада сам и ја био озбиљан. – Живот дугујеш својим родитељима. А ово је ионако био плићак. Не би се ти у њему удавио и да си хтео.

Остали смо тако још неко време. Било ми је хладно. Хладно у сваком погледу. И око срца. Када смо кренули с плаже, чуо сам га да говори иза мојих леђа.

– Ипак ти дугујем.

Направио сам се да нисам чуо. Мирисала је боровина. И смола. И море. Газио сам босим ногама по меким иглицама. – Сутра ћу те научити да пливаш – рекао сам изненада.

Рамиз је ћутао.

Цео догађај је остао наша тајна. Замолио ме је то. А ја сам га заиста ускоро научио да плива. Радовао се као мало дете. Тога дана је настала и она фотографија. Покушавао

сам, али нисам могао да се сетим ко је био иза фото-апарата. Узео сам другу слику. Измамила ми је осмех. Слично друштво, неколико месеци касније. На полеђини сам записао *септембар 1980, Куиари*. Винко, Љупчо, Рамиз, Балша, ја. И две девојке. Као да је јуче било. Божица из Осијека и Линда из Приштине. Прелепа Линда. С дугом, црном косом, глатком и сјајном. Тешком. Уживао сам да прелазим руком по њој. То је био почетак. А онда је, с временом, рука напустила њену косу и прешла на тело. Необично име које је носила изазвало ме је да је питам шта је по националности. Да ли је можда Албанка? Ћутала је неко време, а онда је рекла:

– Нисам Албанка. А зашто питаш? Можда би ти сметало да јесам? – Гледала ме је оним својим крупним црним очима. Црним као мрак.

– Наравно да ми не би сметало – слагао сам, а да нисам ни трепнуо. Наравно да би ми сметало, хтео сам да кажем. Али, зашто би ми сметало, питао сам самога себе. Било је хиљаду разлога. Бесмислених за мене, а тако смислених у својој суштини и последицама које се из њих рађају. – Да си којим случајем Албанка, ја сада не бих смео да те додирујем, љубим, мазим – шапутао сам јој на ухо, радећи управо то – јер би се, вероватно, појавио твој брат, или отац, или стриц или... неко, претпостављам са танцаром, и речима: ‘Жени се!’?